

Maria Znamierowska-Prüfferowa

Zabytki budownictwa ludowego w Polsce i ich rola we współczesnym krajoznawstwie i turystyce

---

Ochrona Zabytków 20/4 (79), 11-18

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZABYTKI BUDOWNICTWA LUDOWEGO W POLSCE I ICH ROLA WE WSPÓŁCZESNYM KRAJOZNAWSTWIE I TURYSTYCE *

OCHRONA ZABYTKÓW BUDOWNICTWA LUDOWEGO W POLSCE

Problem ochrony zabytków kultury ludowej, a w szczególności budownictwa ludowego, staje się coraz bardziej niepokojący. Jesteśmy świadomi tego, że każdego dnia Polska traci te elementy kultury narodowej, którymi powinna się szczycić — świadczą one bowiem o bogatej, zróżnicowanej kulturze ludu wiejskiego. Tracimy te zabytki, mimo iż część naszego społeczeństwa zdaje sobie sprawę z ich wartości naukowej, społeczno-wychowawczej i politycznej, a chęć rozwiązania tego problemu obejmuje coraz szersze kręgi.

Jak bardzo atrakcyjne są na świecie muzea na wolnym powietrzu — typu skansenowskiego — świadczy milionowa frekwencja w tych muzeach w krajach skandynawskich, Rumunii, Stanach Zjednoczonych itd.

W Polsce muzea na wolnym powietrzu, choć nie zawsze ukończone, dostępne są dla zwiedzających. Jest ich jednak niewiele. Ważniejsze spośród nich znajdują się w:

Sanoku-Olchowcach, pow. Rzeszów, woj. Rzeszów (Muzeum Budownictwa Ludowego)

Zubrzycy Górnej, pow. Nowy Targ, woj. Kraków (il. 1)

Olsztynku, pow. Ostróda, woj. Olsztyn

Nowogrodzie, pow. Łomża, woj. Białystok

Wdzydziejach, pow. Kościerzyna, woj. Gdańsk

Istebnej, pow. Cieszyn, woj. Katowice (Beskidzka Izba Twórcza)

Bielinach, pow. Kielce, woj. Kielce

Klukach, pow. Słupsk, woj. Koszalin (il. 2)

Krakowie, na Woli Justowskiej

Zalipiu, pow. Dąbrowa Tarn. woj. Kraków (Izba Twórcza)

Zakopanem, pow. Nowy Targ, woj. Kraków (Tea), (il. 3)

Łowiczu, woj. Łódź (skansen przy muzealny)

Złakowie Borowym, pow. Łowicz, woj. Łódź (Łowicka Izba Twórcza)

Kadzidło, pow. Ostrołęka, woj. Warszawa (Kurpiowska Izba Twórcza).

W stadium organizacji znajdują się muzea w:

Toruniu, woj. Bydgoszcz (mały skansen przy Muzeum Etnograficznym), (il. 4)

Kaszczorku, pow. Toruń, woj. Bydgoszcz

Borzestowie, pow. Kartuzy, woj. Gdańsk

Kakoninie, pow. Kielce, woj. Kielce

Starej Świętej, pow. Złotów, woj. Koszalin (il. 5)

Szczytnie, woj. Olsztyn

Lednogórze, pow. Gniezno, woj. Poznań.

W stadium organizacji znajdują się też — zakrojony na wielką skalę — park etnograficzny typu skansenowskiego w Chorzowie a ponadto w Zakopanem, Lublinie, Opolu-Birkowicach, Poznaniu, na wyspie Wolin, we Wrocławiu. Planowane są duże parki etnograficzne: w okolicy Warszawy, w Mielicy nad Gopłem, w Oliwie, Kielcach, Łodzi i Zielonej Górze oraz wiele mniejszych (il. il. 6, 7, 8, 9).

Łącznie ujmując mamy w Polsce:

istniejące	— 3 duże skanseny, 11 mniejszych
w organizacji	— 7 dużych skansenów, 12 mniejszych
planowane	— 7 dużych skansenów, ok. 50 mniejszych

Wymienione muzea są szczególnie cenne ze względu na ochronę tradycyjnego budowni-

* Artykuł ten stanowi znaczny skrót referatu wygłoszonego na sympozjum w Lubostroniu w kwietniu 1967 r. Opuszczono tu część dotyczącą prac przygotowawczych, planu działalności projektowanych placówek oraz omówienie planowanych w Polsce skansenów wiejskich. Ze względu na pilną potrzebę ochrony zabytków budownictwa ludowego i reali-

zacji planowanych placówek, całość stała tych zagadnień będzie omówiony szczegółowo — zwłaszcza na przykładzie woj. bydgoskiego — w artykule przygotowywanym do druku z myślą o czytelnikach ze środowisk regionalnych, zainteresowanych tą problematyką.

1. Zubrzyca Górna, pow. Nowy Targ, skansen — stan z 1967 r. (fot. K. Gorazdowska)
1. Zubrzyca Górna, distr. Nowy Targ, skansen, état en 1967

2. Kluki, pow. Słupsk, skansen — stan z 1963 r. (fot. F. Ptaszyński)
2. Kluki, distr. Słupsk, skansen, état en 1963

3. Zakopane, pow. Nowy Targ, Muzeum Tatrzańskie, chata „Tea” — stan z 1965 r. (fot. K. Gorazdowska)

3. Zakopane, distr. Nowy Targ, Musée des Tattras, la maison montagnarde „Tea”, état de 1965

4. Bronisław, pow. Radziejów, spichlerz dworski z 1767 r., obecnie skansen przymuzealny w Toruniu (fot. Z. Zgierun)

4. Bronisław, distr. Radziejów, grange d'une propriété foncière de 1767, actuellement skansen dépendant du Musée de Toruń

ctwa ludowego, narzędzi i sprzętów oraz na rolę społeczno-oświatową jaką spełniają, zwłaszcza w sezonie letnim. Pomyślane są przeważnie jako muzea poświęcone ekspozycji tradycyjnego wnętrza oraz, w miarę możliwości, demonstracji wiejskich prac i folkloru. Niestety, zbyt szczupły personel fachowy, lub zupełny jego brak, nie pozwala na należyte funkcjonowanie tych placówek, na organizację stałych programów, na właściwą obsługę ruchu turystycznego krajowego i zagranicznego, a brak odpowiednich urządzeń sanitarnych

w wielu wypadkach znacznie obniża ich wartość.

Poza tym mamy wsie i miasteczka przewidziane na rezerwaty, niektóre ich części już do pewnego stopnia spełniają tę rolę, np. Chochołów (il. 10), Kościelisko w woj. krakowskim, Kakonin w woj. kieleckim, Klonek w woj. olsztyńskim i inne.

Poszczególne, odrestaurowane zabytki jak np. wiatraki służą i mają służyć jako rodzaj muzeów demonstrujących technikę działania daw-

5. Święta, pow. Złotów, chata — stan z 1964 r. fot. F. Ptaszyński)

5. Święta, distr. Złotów, chaumière, état en 1964

6. Godzimirz, pow. Szubin, chata — stan z 1964 roku (fot. Z. Zgierun)

6. Godzimirz, distr. Szubin, chaumière, état en 1964

nych urządzeń przemysłowych lub kuźnie — dawnych rzemiosł, inne jako pomieszczenia na gospody (np. dawne karczmy), spichrze jako miejsca na ekspozycję wystaw czasowych (il. 4) itd.

Fragmenty wnętrza i elementy budownictwa ludowego są też eksponowane w zwykłych muzeach etnograficznych. Poza tym coraz liczniejsze są w Polsce izby regionalne, gromadzące różne zabytki kultury ludowej. Znajdują się one również często w zabytkowych

chatkach, stając się swego rodzaju muzeami skansenowskimi, w których sami gospodarze demonstrują uprawianą przez siebie sztukę lub rzemiosło, np. w Izbicy, w woj. krakowskim.

Dotychczasowe wysiłki nie rozwiązują jednak omawianego problemu. W marcu 1966 roku ukazał się, wydany przez Ministerstwo Kultury i Sztuki, memoriał w tej sprawie¹. Omówiono w nim także obrady ICOM'u i deklarację powziętą w Genewie 9 lipca 1956 roku

¹ Memoriał w sprawie ochrony budownictwa drewnianego w Polsce. Program organizacji parków et-

nograficznych, Warszawa 1966, Ministerstwo Kultury i Sztuki, powiel.

7. Golub, chata — stan z 1967 r. (fot. M. Borowski)

7. Golub, maison paysanne, état en 1967

8. Pułkowo-Wielkie, pow. Wąbrzeźno, chata — stan z 1960 r. (fot. C. Kuchta)

8. Pułkowo-Wielkie, distr. Wąbrzeźno, maison paysanne, état en 1960

w sprawie muzeów na wolnym powietrzu, zanalizowano też czynniki wpływające na kształtowanie się różnych form budownictwa ludowego, kryteria decydujące o jego systematyce oraz wysunięte propozycje przestrzennego zasięgu działalności wielkich parków etnograficznych. W memoriale podkreślono również alarmujący stan budownictwa ludowego w Polsce. Ujęcie w ewidencji 6000 najbardziej charakterystycznych, tradycyjnych obiektów drewnianych świadczy wprawdzie o skali tego problemu, nie rozwiązuje go jednak, mimo ustawy z 15 lutego 1962 roku o ochronie dóbr kultury i o muzeach.

Punkt VI deklaracji ICOM głosi, iż „wskazane jest utworzenie w każdym kraju jednego centralnego muzeum skansenowskiego, dotowanego ze źródeł naukowych, technicznych i finansowych właściwych — jako głównego pola oddziaływania międzynarodowej współpracy w tej dziedzinie”². W związku z tym wysuwa się szczególnie trudny problem lokalizacji i wstępnych prac nad tak bardzo u nas potrzebnym, planowanym przez Państwowe Muzeum Etnograficzne w Warszawie, centralnym parkiem etnograficznym, który niewątpliwie powinien być zrealizowany.

PROJEKT ROZSZERZENIA ZADAŃ I ZASIĘGU WIEJSKICH MUZEÓW SKANSENOWSKICH W POLSCE

Ze względu na potrzebę intensyfikacji akcji ochrony zabytków budownictwa ludowego oraz na potrzebę dalszej decentralizacji kultury i oświaty, autorka wysuwa projekt utworzenia w Polsce całej sieci muzeów zorganizowanych w zabytkowych zagrodach i chatach pozostawionych in situ i stworzenie z nich nie tylko wystaw wewnątrz wiejskich chat, lecz tętniących życiem placówek kulturalno-oświatowych, a zarazem doskonale zorganizowanych, atrakcyjnych punktów turystycznych³. Główną atrakcją byłyby tu wartości etnograficzne danego mikroregionu, przedstawione na tle otoczonej opieką przyrody, we wsi przystosowanej do potrzeb turystyki nowoczesnej, poszukującej wciąż innych źródeł, form i treści. Wieś polska, piękna w swym krajobrazie, jeszcze na wielu terenach bogata w tradycyjne budownictwo, z żywą i wciąż rozwijającą się sztuką ludową, posiada wiele możliwości w tym zakresie. Oczywiście podstawowym zagadnieniem jest wybór zabytku tradycyjnego budownictwa, cennego ze względu na jego archaiczne cechy, walory konstrukcji i formy, rozplanowanie wnętrza, zdobnictwo etc. oraz wybór wsi charakterystycznej dla danego regionu z interesującym podłożem etnograficznym i fizjograficznym. Będą to więc zagrody rolnika, pasterza, gór-

skiego, rybaka oraz chaty, w których mieszkała rzeźbiarze, grajkowie, garncarze, tkaczkі, hafciarki itd.

Muzea takie mogą być zarządzane w domach, z których pochodzą jednostki zasłużone w walce o niepodległość i sprawiedliwość społeczną, lub tam gdzie można zademonstrować odbicie zróżnicowania społecznego w budownictwie i w wystroju wnętrza chaty, czy też styk kultur po I i II wojnie światowej, tworząc żywe muzea ilustrujące rezultaty procesów migracji na terenie północnej i zachodniej Polski etc. Chodzi o to, aby muzea takie były żywymi placówkami, mającymi możliwości prowadzenia właściwej pracy oświatowej, aby np. w jednej z izb lub w sąsiedniej chacie mogły być organizowane małe wystawy, koncerty, spotkania itp. Ważne jest, aby zagroda była dobrze przystosowana do przyjmowania wycieczek, do urządzania wystaw na wolnym powietrzu, do pokazów sztuki i rzemiosł oraz folkloru słownego, muzycznego i tanecznego, aby znalazło się tu miejsce ciszy i wypoczynku na leżakach, punkt informacyjny i kiosk ze sprzedażą wyrobów miejscowego rękodziela oraz publikacji w postaci przewodników i małych monografii polskich i obcojęzycznych, dających charakterystykę życia wsi, również w formie albumów i fotografii. Powinno się przewidzieć także właściwie usytuowany parking, aby nie mącił atmosfery otaczającej muzeum. We wsi tej powinny znaleźć się w chatach gospody z posiłkami, ewentualnie regionalnymi, i miejsca noclegowe, które rozszerzałyby możliwości dłuższego pobytu turystów. Cała nowoczesna wieś, uporządkowana, zadrzewiona i ukwiecona, obok normalnego rozwoju, będzie miała za zadanie pomoc w stworzeniu odpowiedniego klimatu wokół muzeum. Chodzi o to, aby stworzenie takiej placówki i właściwe jej funkcjonowanie stało się ambicją samej wsi, aby placówka muzealna była jednym z elementów włączonych w jej organizm, ujęta w planie zagospodarowania przestrzennego wsi. Otwiera się tu ogromne pole do rozwiązań zespołu zabytków we wsi i w krajobrazie.

WNIOSKI

W związku z tymi rozważaniami jako najpilniejsze wysuwają się potrzeby:

1. Przeprowadzenie przez powołane do tego instytucje uzupełniającej inwentaryzacji zabytkowego budownictwa ludowego w Polsce.
2. Dalsze zabezpieczenie wybranych obiektów przed dewastacją i rozbiórką, systematyczne ich remontowanie i kontrola ich stanu.
3. Udzielanie pomocy istniejącym skansenom

zowanie muzeum. Oczywiście nie wyklucza on ze wszech miar słusznego dążenia do dalszego organizowania licznych parków etnograficznych, opartych o zabytki przenoszone z terenu.

² Memoriał... op. cit., s. 6.

³ Tego rodzaju projekt m.in. jako technicznie łatwiejszy pozwala na znacznie oszczędniejsze organi-

9. Szczuka, pow. Brodnica, chata — stan z 1967 r. (fot. J. Melnicki)
9. Szczuka, distr. Brodnica, maison paysanne, état en 1967

10. Chochółów, pow. Nowy Targ, chata, fragment — stan z 1966 r. (fot. H. Drązkowski)
10. Chochółów, distr. Nowy Targ, maison paysanne, fragment, état en 1966

w zakresie etatów i niezbędnych urządzeń, zwłaszcza w związku z rozwijającym się ruchem turystycznym.

4. Ustalenie na najbliższe lata planu sukcesywnej realizacji zaprojektowanych w Polsce skansenów⁴ i włączenie ich do planu odpowiednich budżetów terenowych i cen-

⁴ Ostatnio w tej sprawie ukazały się doskonałe artykuły: J. E. Dutkiewicz, *Czy problem narodowy, „Ochrona Zabytków”* XIX (1967), s. 3—6; H. Pień-

tralnych biorąc pod uwagę możliwość współdziałania w tym zakresie GKKFiT i WKKFiT.

prof. dr Maria Znamierowska-Prüfferowa
dyrektor Muzeum Etnograficznego w Toruniu

kowska, *Projektowana sieć parków etnograficznych województwa krakowskiego, „Ochrona Zabytków”* XIX (1967), s. 7—19.

LES MONUMENTS HISTORIQUES DE L'ART POPULAIRE DU BATIMENT EN POLOGNE ET LEUR ROLE DANS LA CHORÉGRAPHIE CONTEMPORAINE ET LE TOURISME

Le problème de la protection des monuments de la culture populaire et, en particulier, de l'art populaire du bâtiment s'impose en Pologne d'une façon de plus en plus pressante. Nous sommes témoins d'une perte continuelle de ces vestiges du passé. Les musées en plein air, de plus en plus répandus dans le monde, ne permettent d'en sauver qu'un nombre restreint. Actuellement nous avons en Pologne 3 grands musées de ce type (Sanok, voïvodie de Rzeszów, Zubrzyca Górna, voïvodie de Cracovie, Olsztynek, voïvodie de Olsztyn) et 11 petits musées. Nous en avons 7 grands et 12 petits en voie d'organisation ainsi que 7 grands et 50 petits dont la mise sur pied est planifiée. La plupart de ces musées se trouve dans des bâtiments anciens „in situ”. Les musées existants ne possèdent, pour la plupart, ni aménagement convenable ni programme d'activité déterminé.

L'initiative de leur création (inventaire des bâtiments et leur achat, travaux de conservation, de restauration, équipement du terrain, etc.), en Pologne, est prise en charge par les musées ethnographiques et les sections ethnographiques des musées régionaux, les Conseils Nationaux des Voïvodies (conservateurs des monuments historiques de la voïvodie), les Conseils Nationaux des Districts, les Directions de la création et de l'aménagement des parcs de la culture, les Comités de la Culture Physique et du Tourisme, à l'échelon des voïvodies, ainsi que les Associations Culturelles et Sociales.

L'article présente à pour but de postuler un agrandissement considérable des tâches précédentes et des programmes d'activité des musées de campagne qui seront aménagés selon les plans conçus, dans des bâtiments historiques laissés „in situ”.

Il s'agit notamment de créer en Pologne tout un réseau de musées dotés de mobiliers, d'objets et d'outillages authentiques, dirigés par des ethnographes.

Ils auraient pour mission de poursuivre des études détaillées sur le milieu villageois en question et sur la micro-région, d'élaborer leur monographies et d'organiser dans le courant de l'année le service d'éducation pour les villages afférents. Au cours de la saison touristique, ces musées auraient pour mission de propager, parmi les visiteurs venant du pays et de l'étranger, les connaissances de la culture régionale, de l'artisanat et de l'art du folklore parlé, de la musique et de la danse populaire.

Le projet d'aménagement spatial du village donné doit prendre en considération la nécessité d'un poste muséologique de ce caractère, réservant dans l'enclos

d'une maison paysanne une place destinée spécialement aux représentations folkloriques, à l'exposition des oeuvres de sculpteurs, de potiers, de brodeuses etc. relatives aux caractéristiques de la région. Ce projet doit prévoir le montage d'un kiosque de vente des objets de l'art populaire ainsi que des publications en langue polonaise et étrangère, des photographies et des albums illustrant la vie du village donné et réserver une place pour des expositions temporaires et un lieu destiné au repos.

Il serait désirable qu'il y ait dans le village des locaux d'hébergement ainsi que des auberges ou des maisons paysannes où l'on pourrait se faire servir des plats régionaux et de simples repas.

Les musées en question seraient d'un caractère très varié. Ils pourraient par exemple être aménagés dans la maison d'un apiculteur, d'un pêcheur ou d'un ménétrier, il s'agirait toutefois d'y faire revivre la vision du temps passé en se servant du site historique présent, des réserves naturelles qu'il possède et qui devraient jouer un rôle important, en se référant aux personnes liées aux traditions de la région. Il serait désirable aussi que le village, tel qu'il est à l'heure actuelle, soit engagé, dans une certaine mesure, dans les travaux d'organisation et du fonctionnement de ce genre de poste muséologique retentissant d'une vie pleine d'activité.

Les musées de ce type, bien organisés, pourront remplir une mission éducative des plus éminentes et deviendront des lieux attrayants, pour les touristes du pays et ceux de l'étranger.

Compte tenu des dissertations précitées, les besoins suivants se posent en tant qu'urgente nécessité:

1. mettre à jour par les institutions compétentes en ce domaine l'inventaire des monuments de la construction populaire en Pologne,
2. protéger les monuments choisis contre les dévastations et les démolissements, les restaurer systématiquement et établir un contrôle permanent de leur état,
3. prêter assistance aux skansens organisés pour leur garantir un personnel et les installations nécessaires en rapport avec le développement de l'activité touristique,
4. dresser un plan, pour les années les plus proches, concernant la réalisation successive des skansens projetés en Pologne et l'introduire dans le programme du budget territorial et du budget central, prenant en considération la possibilité de coopérer dans ce domaine avec le GKKFiT (Comité directeur de la culture physique et du tourisme) et les WKKFiT — Comités directeurs à l'échelon des voïvodies.